

Вітя і шахи

Олександр Мінович

Вітя навчився грати у шахи ще до того, як іти до школи. Цю премудру науку допоміг йому засвоїти дід Лукаш.

За 25 років радянських таборів, які "заробив" дід у "совєтів" за зв'язок з підпіллям УПА, став він гравцем високого класу. Довелось йому сидіти з людьми освіченими. Професорами, академіками. Карти були не для них. А шахи давали можливість зберегти навички у логіці, виділятися серед тих, хто за картами міг програти життя.

Вдома, в селі, у шахи ніхто не грав. Тож прийшлося дідові вчити внука, аби мати колись суперника.

Мати, побачивши це, кричала на діда:

– Краще букви навчили б писати й читати. Нашо йому ті коники переставляти?... Хіба воно йому згодиться?... Чи може хліба дасть?... От не маєте, тату, що робити.

– Ти там розумієш... То наука, краща за букви... Їх в школі навчать. А цього тільки я зможу... Проявить хист – до всього буде здатен... Мислити буде вміти.

Дід возився з Вітею за кожної ліпшої хвилини. Вечорами, неділями, в часи, коли можна було від роботи спочити. Немічність, старість та зароблена по сибірах астма сприяли цьому. Спочатку грав з внуком без ферзя й слона. Потім тільки без ферзя. Ще згодом – тільки без слона чи пішака. А з часом – на рівних.

Хист у Віті таки був. В діда вдався... Науку переймав, наче дід дрова рубав: прицільно, зосереджено, впевнено. Виграти ще не міг, але старався вельми. Часом дід аж лисину скріб, щоб знайти вихід з ситуації й не програти. Піддаватися старий не любив, не вмів і не хотів. Вважав: таке на користь внуку не піде. Справжнім бійцем не буде.

Деся у п'ятому класі Вітя вперше у діда виграв. Той довго сидів, аналізуючи програну партію. Нарешті піднявся й промовив:

– Талант у тебе, хлопче... Станеш великим шахістом... Зіграти таку партію не кожен зможе. Повір мені на слово... Я колись у таких майстрів вигравав... Куди там!... Що таке клас – знаю... Талант!... Безумовно талант!

Дідова похвала окрилила малого. Раніше такого Вітя не чув.

Аби внук досяг вищого рівня, дід Лукаш виписав журнал "Наука та життя". В ньому завжди друкували складні шахові етюди. Не один день треба було голову ламати, щоб знайти вирішення.

Вітя брав листок з задачкою до школи і тихцем на скучних уроках корпів-розгадував.

Однокласники, помітивши його захоплення, спочатку зацікавились, а потім швидко відстали. Нічого в тому не розуміли. Знали, що Вітя забавляється зі своїм дідом у цю нудновату, на їх погляд, гру. Розвага, та й усе. Так і вчителі це сприймали.

Віті від того тільки краще. Ніхто не пристає з питаннями, не лізе з допомогою.

Може хлопець спокійно напружувати мізки, розв'язуючи свої шахові задачки.

В тому році районне начальство зробило для сільських людей свято. Гучно назвали його фестивалем для колгоспників. На мальовничу дубово-ліщинову галявину в лісі завезли виїзні магазини, тир, змайстрували трибуну для виступів і нагороджень, вкопали лавчини для глядачів, відвели площадку для гри у волейбол.

А найголовніше для Віті – поставили столи для гри у шахи.

З райцентру привезли шахіста. Поважного дядька в двобортному синьому костюмі. Кандидата в майстри. Мав грати на десяти дошках одночасно – показувати клас.

За столи сіли переважно люди з райцентру. Вони знали один одного по іменах. Напевне теж шахісти. Привезли, мабуть, показати їх сільському народу. Аби вони несли "культуру в маси".

Вітю спочатку брати не хтіли:

– Малий ти ще, хлопче... От підростеш трохи, тоді приходь... Он іди краще в шашки спробуй. В "чапаєва"... То якраз для тебе.

За Вітю вступився дід:

– Візьміть хлопця... Хай зіграє разок... Гляньте – проситься... Шо вам, стілець пересидить?... Все рівно дві дошки ще вільні.

Проти дідової логіки та прохань не встояли. Взяли.

Вітя дуже хвилювався. Не міг довго зосередитись. Якби дід Лукаш не штурхав під боки – не зміг би й почати.

Але за звичною грою хвилювання кудись поділося. Вся увага перейшла на шахове поле.

Кандидат розправився з суперниками хвилин за десять.

На його велике здивування за столом залишився тільки малий п'ятикласник.

Підійшовши до хлопця, зосередившись на партії, чоловік у синьому двобортному костюмі прийшов до невтішного висновку: у малого є явна тактична перевага.

Кандидат підсунув стілець, сів і надовго задумався... Запалив цигарку... Нервово теліпав ногою під столом, барабанив по ньому ж пальцями... Мугикав протяжну мелодію... Зважував... Потім зробив хід, ще один, і зрозумів: суперник не для жартів... Аж спітнів... Програти якомусь піонерові та ще й на людях – було геть ганебно. Але шансів ніяких.

Спасли кандидата глядачі. Чутка, що школяр обіграє маститого спеціаліста, швидко облетіла фестивальну галявину. Народ посунувся дивитися на сенсацію. Гравців оточив тісний натовп. Посипалися вигуки:

– Давай, малий! Покажи, як наші можуть! Провчи заїжджих, хай знають!

Така гучна підтримка збила Вітю з зосередженості. І він зловив ґаву. Партія закінчилася внічию. Кандидат тихенько радів – це був не найгірший для нього варіант.

Люди вимагали зіграти ще раз, аби виявити переможця, але Вітя швидко зметикував – ризикувати невигідно. Слави в той день йому й так було достатньо. Тож вирішив схитрувати:

– Більше не можу... Мені мати наказувала у цій годині вже вдома бути... А то

достанеться.

І гайнув швидко подалі від шахових столів.

Вдома дід Лукаш сміявся:

- Ох і хитрун ти, внуче... Ох і хитрун... Ти бач, як викрутився... Вважай, що два рази майстра переграв. Один раз за дошкою, а другий – як ловко втік від можливої поразки... Але то тільки на перший раз таке можна. Дальше ніколи від бою не біжи. Програєш – то програв, але навчишся боротися.

Слава – річ коротка. Потребує постійного підживлення. Фурор, зроблений Вітею на фестивалі, швидко забувся. Нових підстав для того, щоб звернули на нього увагу, хлопець не давав.

Мати на здібності сина не зважала. Заставляла полоти картоплю, пасти корову, виводити на вигін теля. Словом – робити все належне сільському хлопчаку. А ще школа, ровесники, футбол, цікаві книжки: відривали від шахів.

Назад до них повертав дід Лукаш. Як тільки випадала нагода – він тут як тут:

- Ну що, зіграєм партейку?... А то розучишся й ходити.

Вітя залюбки складав діду компанію.

Одного разу Лукаш, програвши, сказав хлопцеві: треба йому їхати в райцентр. Рівень підвищувати:

- Примітив я, – сказав дід, – шахісти там у парку, біля річки, збираються. І отой наш знайомий кандидат там буває. Треба тобі з ними грати – я вже від старості втрачаю кваліфікацію.

В неділю дід видав онукові карбованець на дорогу та випровадив на автобус до районного міста.

Перший виїзд вийшов невдалим. Вітя вибрав не ту компанію. Коли почав гру – виявилось: грають на гроші. З годинником. Та шукають способу надурити суперника.

Тільки хлопець натиснув на кнопку годинника не тою рукою, якою пересував фігури – йому присудили поразку. За порушення правил. Ще й гроші забрали.

Вдома дід Лукаш дав нові настанови: на гроші більше ніколи в житті не грати, про умови гри взнавати наперед, в суперники шукати тих, хто добре грає й не махлює.

Наступного разу Вітя попав у правильну компанію. В ній був і знайомий кандидат. Школяр швидко завоював авторитет. Досвідчені гравці дивувалися майстерності та рідкісному хисту малого. З ними Вітя відточив своє вміння.

Запросили хлопця на першість району. Вітя легко вийшов у фінал. Всі бачили – хлопець непереможний.

На фінальні змагання напросився дід Лукаш. Він дістав зі скрині свою парубоцьку вишиванку, вручив онуку:

- Візьми, внуче... Хай вона тобі буде талісманом і принесе удачу... Я, як її колись вдягав, то наче сили прибувало. Може покійна твоя прабаба в чомусь зналась... Вишила таке, що міцності додає... І тобі скажу – насправді.

Сорочка була трохи завеликою, але в ній Вітя почув себе якось святково, піднесено, впевнено.

На тридцятому ходу хлопець поставив супернику мат – став чемпіоном району.

Дід був на сьомому небі. Всі вітали переможця, пророчили йому велике шахове майбутнє.

По дорозі додому вирішили нікому про перемогу не говорити. Ні в школі, ні вдома. Хтось буде заздрити, а хтось не зрозуміє, то краще до пори мовчати.

Через деякий час Вітю запросили взяти участь у юнацьких змаганнях. Хлопець легко переміг у районі, а потім і в області.

Вишиванки тепер на змаганнях не знімав. Дуже вже комфортно у ній почувався.

Пройшов ще час...

Вітю офіційно запросили взяти участь в республіканських змаганнях.

Запрошення привіз у село сам заввідділом спортивної роботи області. Чоловік своє діло знав. Рекламу Віті зробив значну, ефективну.

Про вміння й досягнення хлопця в один день дізналися і в школі, і в селі, і в колгоспі. Всім було сказано: велика честь мати такого хлопця, який буде відстоювати область на таких високих змаганнях. Та ще й має дуже великі шанси їх виграти. Бо так кажуть спеціалісти.

Завертілося навкруг Віті... Катавасія почалася шалена.

Директор школи й вчителі вшанували на загальному зібранні школи. Аплодували, тиснули руки, відзначали скромність в тому, що мовчав. І корили за це ж. Бо скривати такого не можна. Це ж для всієї школи пошана, для всього села і району. Виховали такого піонера...

Голова колгоспу вручив хлопцю новий костюм і черевики. Аби мав у чому їхати до Києва. Настановляв без перемоги не вертатися. Битися до кінця, прославляти колгосп і район.

У селі та школі всі стали цікавитися шахами. Школярі потягнулися до діда Лукаша, аби навчив.

Дорослі дядьки хвалили діда – такого внука виростив.

Обласний начальник хотів Лукаша особисто вшанувати, але парторг колгоспу відбив. Розповів про дідове минуле. То начальник швидко вшився назад до своїх кабінетів, злякався вимазатися об діда – кар'єру собі зіпсувати таким знайомством.

До столиці Вітя знову поїхав разом із старим Лукашем.

В день змагань обоє вдягнули вишиванки. Так і з'явилися до палацу піонерів, де змагання мали проходити. В столичному тролейбусі люди дивились на них, мов на артистів – більше у вишиванках ніхто не ходив.

В оргкомітеті змагань до цього вбрання відразу придерлися:

– Це вам концерт художньої самодіяльності, що ви так повбиралися?... У нас же юнацькі, піонерські змагання... Гляньте – всі учасники в шкільній формі, з піонерськими галстуками. А ви будете, мов білі ворони між них?... Не допустимо до гри.

Дід виступив на захист:

– Покажіть регламент... Де там написано, в якій формі бути?... Немає?... Ну то давайте притримуватися порядку. Не ми ж його визначали.

Головний суддя змагань, Володимир Іванович, став на сторону діда.

Вітя вступив у боротьбу за чемпіонство.

Він був на голову вищий у грі за своїх опонентів. Перші партії закінчив швидко, без вагомого зусилля.

Володимир Іванович придивився до гри хлопця і аж загорівся від здивування:

- Молодець! Тут тобі, напевне, рівних не буде... Дуже сильно граєш... Тобі б на дорослому чемпіонаті вже пора виступати.

Змагання проходили в два етапи. На протязі двох днів.

Після першого дня головний суддя запросив діда з внуком у суддівську кімнату. Запропонував зіграти. Вітя знову здивував Володимира Івановича. Викрутився з дуже складної ситуації і звів гру в нічию.

- Знаєш, хлопче, - сказав суддя, - декілька років тому я був призером чемпіонату республіки. Грав тут з усіма відомими майстрами... Та й граю вже давно... Медалі не раз завойовував... Але такого ще не бачив. В такому віці і так грати - це не абищо.

Діду й внуку було приємно таке чути. Від такого чоловіка.

День закінчився вдало... Прогулялися містом... З'їли морозива... Пройшлися Хрещатиком, Андріївським узвозом, Володимирською гіркою... До свого готелю прийшли вже поночі. Не встигли роздягнутися - коли різкий стук у двері... Відкрили... На порозі двоє молодиків в однакових костюмах... Дід сходу догадався, хто вони такі, й за чим прийшли:

- Давайте, хлопці вийдемо в коридор - малого не травмувати... Я ж бачу, по чію ви душу.

Вітя принишк коло дверей і слухав розмову. Незнайомці говорили з дідом Лукашем на "ти" й так жорстко, грубо, як ніхто і ніколи з ним не розмовляв:

- (рос.) Ты, старый, заруби себе на носу - выигрывать малой не должен... Первое место поедет в Москву... Тебе, недобитому бандеровцу, как и внученку твоему, в ваших националистических одежках там не место... Нам проблемы не нужны... Делай, что хочешь, но пускай малой в финале проиграет, а то худо будет... Ты нас знаешь... Цацкаться с тобой не будем. Мигом вернешься туда, где был... Смотри, мы дважды предупредить не будем.

Дід повернувся до кімнати темний, немов ніч. Внуку нічого не сказав. Ліг спати.

На ранок, видно добре все зваживши, заявив:

- Ти, Вітька повинен виграти. Мені вже нічого втрачати... Відбоявся своє... Одною ногою все рівно вже там, де вічний спокій... Так що вигравай, як зможеш.

Коли хлопець з дідом зайшли в зал для змагань, то побачили: вчорашні незнайомці виходили з кімнати головного судді.

Змагання відновилися...

За регламентом проходили вони у двох групах. Переможці груп зустрічалися між собою й визначали, хто буде чемпіоном.

В фіналі Вітя зустрівся з високим хлопцем, який був з вигляду явно дорослішим від інших учасників. На змагання його привіз чорною "Волгою" батько. З вигляду -

великий начальник. Сидіти на місці не міг. Переживав за сина. Весь час бігав, ходив туди-сюди. Потирив руки. Заговорював з організаторами, суддями, щось шепотівся з тими, які навідувалися в незвані гості до діда Лукаша.

Вітя розправився з суперником швидко – за хвилин двадцять. Через чотири ходи тому світив мат. Однак в цей час на думку прийшла підслухана вчорашня розмова. Розум підказував – настав той випадок, коли слухатися діда не треба, бо ті страшні й жорстокі люди неодмінно заподіють йому велике зло. Мабуть зведуть зі світу. Недаремно ж дід казав, що вже одною ногою там.

Але так хотілося виграти... Так хотілося зробити останні чотири кроки й стати переможцем...

Сльози почали заволочувати хлопцеві очі, скривати дошку. Він боровся з собою і не знав, що робити. Рука сама тягнулася до фігур.

Добре – глянув на діда, який сидів оддалік між глядачів. Глянув і опанував себе.

Рішення прийшло невідкладно, як це часто бувало в самій грі...

Вітя не натискав більше годинника... Його час став поволі посуватися до кінця.

Врешті-решт стрілка годинника впала... Гра закінчилась поразкою для Віті... Він потиснув супернику руку. Поздоровив з перемогою.

Ніхто нічого не зрозумів...

Один Володимир Іванович бачив, що відбулося.

По дорозі додому дід з внуком майже не говорили.

Вийшли з автобуса за два кілометри від свого села.

Стежка вела через високе жито, посеред якого червонів мак, голубіли волошки... Віяло рідною стороною...

В тому високому житі дід Лукаш зупинив свого внука, повісив йому на шию медаль, яку передав Володимир Іванович зі своєї колекції й урочисто промовив:

– Перед нашим полем, перед нашим житом, перед небом синім нагороджую тебе, внуче, цією медаллю і оголошую ЧЕМПІОНОМ.